

VIKTORIYA SERZHANOVA

KOŚCIOŁY W FINLANDII

Od czasów reformacji (XVI w.) luteranizm w Finlandii był wyznaniem narodowym, a Kościół ewangelicko-luterański przez kilka stuleci posiadał status Kościoła Państwowego. Wyznanie protestanckie traktowano jako jeden z elementów wchodzących w skład struktur państwowych. W osobie monarchy koncentrowała się zarówno władza polityczna, jak i religijna, co oznaczało, że król był najwyższym zwierzchnikiem, a także pierwszym członkiem Kościoła¹.

Ewolucja protestantyzmu w Finlandii doprowadziła z czasem do formalnoprawnego odstąpienia Kościoła ewangelicko-luterańskiego od statusu Kościoła Państwowego. Współcześnie okreśłany on jest mianem Kościoła Narodowego. W odróżnieniu od nazwy „Kościół Państwowy”, odbieranej raczej z negatywnym zabarwieniem ideologicznym, określenie „Kościół Narodowy (Ludowy)” akcentuje jego społeczną funkcję. Przez wiele lat Kościół ewangelicko-luterański w Finlandii podkreślał, że jest Kościołem Narodowym i swą funkcję widział w służbie obywatelom. Termin „Kościół Narodowy” jest prawnie nieokreślony, bo na poziomie różnych krajów może przyjmować bardzo odmienne od siebie formy. W Finlandii termin „Kościół Państwowy” ma charakter nomenklatury prawno-wyznaniowej,

¹ P. Błachut, *Stosunki Państwo – Kościół w Królestwie Szwecji. Studium prawno-konstytucyjne i wyznaniowe* – praca magisterska, napisana pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. L. Garlickiego w Katedrze Prawa Konstytucyjnego na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2002, s. 40.

zaś „Kościół Narodowy” powiązany jest z aspektem kościelno-socjologicznym². Współcześnie protestantyzm w Finlandii jest w przeważającym stopniu wyznaniem narodowym³, mocno wkomponowanym w kulturę tego kraju. Odgrywa istotną rolę w życiu społeczeństwa fińskiego.

Formalnie rzecz ujmując, Finlandię należałoby zaliczyć do państw wyznaniowych w wersji otwartej, czyli zmodernizowanej. Przemawiają za tym pewne elementy charakterystyczne, jakimi są:

- rezygnacja przez państwo z afirmacji jednej religii jako jedynie prawdziwej;
- uznanie jednego z Kościołów za religię narodową;
- subwencjonowanie religii oficjalnej z funduszy państwowych;
- gwarancje wolności religijnej dla wyznawców wszystkich religii oparte na zasadzie równości⁴.

Z kolei dla oceny systemu relacji państwowo-kościelnych jako systemu Kościoła Państwowego – z perspektywy skandynawskiej – H. Juntunen, M. Kotiranta i P. Błachut zgodnie uznają za istotne dwie cechy:

- związanie władzy państwowej z określoną partykularną konfesją oraz

² Tamże, za M. Kotirantą, *Kirche, Staat und Religionsfreiheit in Finnland*, ZevKR 45 (2000), s. 238 nn.

³ Z danych statystycznych wynika, że ponad 90% populacji w Finlandii deklaruje przynależność do wyznań chrześcijańskich, z tego 84% ludności wyznaje protestantyzm: H. Jääskeläinen, *Church for the People*, http://www.evl.fi/english/church_for_the_people/jaaskelainen.htm. Szczegółowe dane statystyczne dotyczące Kościoła w Finlandii dostępne są także w opracowaniach: J. Seppo, *The Current Condition of Church – State Relations in Finland*, http://www.evl.fi/english/church_for_the_people/seppo.html; M-L. Hietakangas, *Finances of the Finnish Evangelical Lutheran Church*, http://www.evl.fi/english/church_for_the_people/hietakangas.htm oraz H. Heino, *The Status of Traditional Religiosity in the Nordic Countries*, <http://www.evl.fi/kkh/ktk/english/norden.htm>

⁴ Kryteria klasyfikacji relacji między państwem a Kościołem tudzież klasyfikację państw ze względu na ich stosunek do Kościoła przyjmuję za wybitnym znawcą prawa wyznaniowego J. Krukowskim, *Polskie prawo wyznaniowe*, wydanie III, Warszawa 2006, s. 26 nn.

– ściśle powiązanie określonego Kościoła Narodowego z administracją państwową.

Pytanie zatem powstaje: czy mimo braku wyraźnych przepisów formalnoprawnych w tym zakresie Kościół ewangelicko-luterański w Finlandii w rzeczywistości wciąż posiada w jakimś stopniu status Kościoła Państwowego, czy też nastąpił zdecydowany rozdział w stosunkach państwo-Kościół z pełnym zachowaniem zasady autonomii i niezależności Kościoła od państwa? Wysiłkowi odpowiedzi na to pytanie zamierzam poświęcić dalszy ciąg moich rozważań.

1. OD POCZĄTKÓW CHRZEŚCIJAŃSTWA DO PRZEJŚCIA NA LUTERANIZM

Chrześcijaństwo w Finlandii pojawiło się wraz z nasilającą się ekspansją jednoczącego się państwa szwedzkiego na tereny zajmowane przez pogańskich Finów⁵. Wiąże się z tym najstarsza pisemna informacja dotycząca Finlandii, która zawarta jest w XIV-wiecznej *Kronice Eryka*. Opisuje ona tzw. pierwszą szwedzką wyprawę krzyżową, zorganizowaną w 1157 r.⁶ i dowodzoną przez króla szwedzkiego Eryka IX, wspieranego przez biskupa Henryka, który po zakończonej wyprawie pozostał na zdobytych terenach i zajął się organizacją struktur Kościoła. Wyprawa ta uznawana jest za początek historii politycznej Finlandii. Źródła historyczne informują ponadto o dwu kolejnych krucjatach: pierwsza miała miejsce prawdopodobnie w roku 1249, chociaż spotyka się też datę o 10 lat wcześniejszą, a druga

⁵ A. Kersten, *Historia Szwecji*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973, s. 74.

⁶ M. Grzybowski, *Systemy polityczne współczesnej Skandynawii*, Warszawa 1989, s. 10; także T. Cieślak, *Historia Finlandii*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1983, s. 22; również J. Osiński, *Konstytucja Finlandii*, opracowanie i tłumaczenie, Warszawa 1997, s. 5. Z kolei Matii Klinge podaje rok 1155 jako datę pierwszej krucjaty Szwedów: M. Klinge, *Krótką historia Finlandii*, Helsinki 1997, s. 15. Warto dodać, że rok 1157 uważa się za historyczną datę przyjęcia przez Finów chrześcijaństwa. M. Heikkilä, *Major Trends and Movements in Finnish Church History*, http://www.evl.fi/english/church_for_the_people/heikkila1.htm

w roku 1293⁷. Krucjaty ugruntowały chrześcijaństwo wśród Finów i podporządkowały ten kraj szwedzkim arcybiskupom z Uppsali⁸.

Kolejną wzmiankę zawiera bulla papieska (*Gravis ad modum*) z 1171 lub 1172 r.⁹, skierowana przez papieża Aleksandra III do arcybiskupa Uppsali, w której papież żali się na niestałość w wierze Finów i zaleca ostrzejszą politykę wobec nich.

W połowie XIII wieku próby utworzenia samodzielnego państwa finlandzkiego podjął biskup Tomasz (z pochodzenia Anglik, od 1230 r. kierował diecezją w Turku). Ekspansji religijnej towarzyszyło osiedlanie się na terenach finlandzkich ludności pochodzenia szwedzkiego. Doprowadziło to w połowie XIII wieku do konfliktu z Nowogrodem Wielkim, który równoległe prowadził akcję nawracania Karelów na prawosławie. Parcie Szwecji na wschód zahamowane zostało dopiero w 1240 r., kiedy to wojska szwedzko-fińskie uległy wojskom nowogrodzkim w bitwie nad Newą. Z końcem XIII stulecia ostatecznie włączono ziemie fińskie w skład państwa szwedzkiego, ustanawiając administrację królewską. W okresie rządów dynastii Folkungów Finlandię wyodrębniono jako lenno młodszego brata króla w 1284 r., jednakże w 1302 r. włączono ją ponownie do lenn królewskich. W roku 1291 biskupem w Turku został pierwszy z pochodzenia Fin Magnus I Tawast. Długotrwały konflikt z Nowogrodem o Karelię zakończył się pokojem zawartym w 1323 r. w Pähkinäsaari (Noteborg)¹⁰.

Traktat zawarty w Noteborgu w 1323 r. przesądził o tym, że Finlandia na okres ponad 500 lat włączona została w obręb monarchii szwedzkiej¹¹. Przyłączeniu sprzyjał brak jednolitej władzy centralnej

⁷ Y. Blömstedt, *A Historical Background of the Finnish Legal System*, w: *Finnish Legal System*, Helsinki 1966, s. 7 nn.

⁸ W XIII wieku została utworzona odrębna diecezja obejmująca terytorium ówczesnej Finlandii. Podlegała archidiecezji w Uppsali powstałej w 1164 r. M. Heikkilä, *Major Trends*.

⁹ T. Cieślak, *Historia*, s. 5.

¹⁰ Y. Blömstedt, *A Historical*, s. 7; w literaturze polskiej T. Cieślak, *Historia*, s. 34 oraz J. Osiński, *Konstytucja*, s. 5.

¹¹ N. Herlitz, *Elements of Nordic Public Law*, Stockholm 1969, s. 8 i nn; w literaturze polskiej A. Gwiżdż, *Uwagi wstępne do konstytucji Finlandii* w: *Konstytucje Fin-*

w Finlandii, a także wspólna religia i administracja kościelna oraz wcześniejsze doświadczenia w prowadzonych wojnach.

W XVI wieku Finlandia wraz ze Szwecją, poddając się nurtom reformacyjnym, przyjęła luteranizm, wprowadzony przez biskupa Mikaela Agricolę – ucznia Martina Lutra¹². Wniósł on ogromny wkład w rozwój języka narodowego. Zarówno tworzył w języku fińskim, jak też przetłumaczył na ten język Nowy Testament. Przedstawiciele nowego wyznania odegrali dużą rolę w rozbudzaniu i utrwalaniu świadomości narodowej Finów.

Jednym z przełomowych okresów w historii Kościoła w Finlandii były lata panowania na tronie szwedzkim króla Gustawa I Wazy (1523-1560). Był to okres narastania fali reformacji, która zapoczątkowana została na zgromadzeniu stanowym (*Riksdag*) w Västerås w 1527 r. Przegłosowano wówczas pozbawienie Kościoła wszelkich uprawnień w odniesieniu do sądownictwa. Królowi przyznano prawo zatwierdzania obsady stanowisk kościelnych i prawo przejmowania nadmiernych dochodów Kościoła według własnego uznania¹³. Zabroniono biskupom posiadania oddziałów wojskowych i ufortyfikowanych zamków¹⁴. „Zgromadzenie to w zasadzie przesądziło o klęsce zwolenników pozostania Szwecji przy katolicyzmie i zdecydowało o wprowadzeniu nowego, reformacyjnego porządku kościelnego w tej części Skandynawii”¹⁵.

Ludność Finlandii zaakceptowała przeprowadzane reformy. Luteranizm uzyskał zwolenników poprzez prostotę liturgii i odprawianie nabożeństw w języku fińskim.

landii, Włoch, Niemieckiej Republiki Federalnej, Francji, red. A. Burda, M. Rybicki, Wrocław 1971, s. 8.

¹² Za oficjalną datę ogłoszenia Szwecji, a co za tym idzie również Finlandii, państwem luteraniskim uznaje się rok 1544. Jednakże ostatecznie wyznanie luteraniskie uzyskało status konfesji państwowej dopiero podczas Synodu w Uppsali w 1593 r. po przyjęciu dokumentu *Confessio Fidei*. Szerzej o tym: P. Błachut, *Kościół Szwedzki a państwo. Dzieje wzajemnych relacji do połowy XX w.*, „Myśl Protestancka” 2003, nr 1-2 (25-26) s. 82; także M. Heikkilä, *Major Trends*.

¹³ M. Grzybowski, *Eduskunta. Parlament Finlandii*, Warszawa 2001, s. 5; szerzej T. Cieślak, *Historia*, s. 58.

¹⁴ W 1528 r. zburzono obronny zamek biskupów w Kunsisto.

¹⁵ P. Błachut, *Kościół Szwedzki*, s. 80.

Od czasów reformacji protestanckiej w życiu religijnym Finlandii dominował Kościół luterński, do którego zawsze należała zdecydowana większość Finów. W czasach panowania Szwecji posiadał on status Kościoła Państwowego, a także stanowił część władzy państwowej podporządkowanej królowi szwedzkiemu.

2. STATUS PRAWNY KOŚCIOŁA EWANGELICKO-LUTERAŃSKIEGO

Pierwsze przepisy rangi konstytucyjnej dotyczące Państwowego Kościoła luterńskiego znajdujemy w szwedzkiej ustawie zasadniczej Akt o formie rządu z 1635 r.¹⁶ Zawierał on następujący przepis: „Jednomyślność w wierze i w prawym nabożeństwie są najmocniejszym fundamentem godnego, pokojowego i stałego rządu”. Ponadto w ustawie zasadniczej zobowiązano króla, wszystkich urzędników i stany Królestwa do niewzruszonego wyznawania, popierania, głoszenia i nauczania wyznania państwowego¹⁷.

„W 1686 roku Karol XI (1660-1697), sprawujący absolutne rządy monarcha, wydał Ustawę Kościelną – rodzaj kodyfikacji, która szczegółowo uregulowała organizację Kościoła Szwedzkiego. Kościół narodowy został poddany zwierzchnictwu władcy. Ingvar Andersson uważał, iż akt ten był przejawem dążeń Karola ku sprawności organizacyjnej”¹⁸. Ustawa ta została przez ówczesnego monarchę po prostu nadana (by nie powiedzieć narzucona), a nie uchwalona przez Riksdag. Była to pierwsza państwowa regulacja położenia prawnego Kościoła (wcześniej to sam Kościół uchwalał regulacje dotyczące swej organizacji oraz kultu, a król jedynie te akty normatywne potwierdzał). Akt ten, jak wskazuje Matti Kotiranta, oznaczał w zasadzie koniec kościelnej niezależności i koncentrował władzę normo-

¹⁶ Akt o formie rządu z 1635 r. uważany jest za pierwszy pisany akt ustrojowy Szwecji, który zawierał normy dotyczące regencji, organizacji doradczego organu króla, jakim była Rada Królestwa, administracji, sądów i parlamentu *Riksdagu*. S. Sagan, *Współpraca parlamentu i rządu w Szwecji*, Katowice 1989, s. 17.

¹⁷ P. Błachut, *Kościół Szwedzki*, s. 82.

¹⁸ I. Andersson, *Dzieje Szwecji*, Warszawa 1967, s. 180 za P. Błachutem, *Kościół Szwedzki*, s. 82.

dawczą w tej mierze w rękach władcy. Wyrazem tego był jego wpływ przy obsadzaniu godności biskupich (prawo nominacji)¹⁹.

H. Beyer twierdzi, że: „Przez Ustawę Kościelną z 1686 r. osiągnął Kościół szwedzki typ, który możemy określić jako «Kościół państwowy»²⁰. Podobnie M. Kotiranta wydaje się twierdzić, iż dopiero od tego momentu Kościół stał się po prostu jedną z funkcji i części państwa. Jedno z postanowień tej regulacji głosiło, iż wszyscy mieszkańcy Królestwa są zobowiązani do wyznawania luteranizmu. Tym samym członkostwo w Kościele Szwedzkim zostało utożsamione z obywatelstwem. Ustawa przestrzegała nie tylko duchownych, ale także zwykłych obywateli przed głoszeniem fałszywych nauk i herezji – sankcją za nieprawomyślność była utrata obywatelstwa szwedzkiego i banicja. Za porzucenie wiary luteranńskiej groziła także powyższa kara, ale dodatkowo apostata tracił prawo do dziedziczenia”²¹.

Status prawny Kościoła luteranńskiego jako wyznania państwowego pozostał niezmienny także w XIX wieku – w czasach dominacji rosyjskiej i Kościoła prawosławnego, aczkolwiek od roku 1809 musiał on swoją pozycję dzielić z Państwowym Kościołem prawosławnym, którego wyznawcy zamieszkiwali wschodnią prowincję Karelii²².

Przełomowe zmiany w statusie Kościoła luteranńskiego wprowadziła Ustawa o Kościele z 1869 r., zagwarantowała bowiem Kościołowi pewien stopień niezależności od państwa. Na mocy tej ustawy został powołany nowy kościelny organ reprezentacyjny – Synod, któremu pozwolono na samodzielne decydowanie o wielu sprawach wewnętrznych ważnych dla Kościoła²³. Niemniej jednak ustawa ta zawierała przepis, stanowiący o tym, że zwierzchnią władzę nad Koś-

¹⁹ M. Kotiranta, *Kirche, Staat*, s. 242 za P. Błachutem, *Kościół Szwedzki*, s. 83.

²⁰ H. Beyer, *Die Entwicklung der schwedischen Kirchenverfassung im Spiegel neueren Schrifttums*, ZevKR 7 (1959/60), s. 66 za P. Błachutem, *Kościół Szwedzki*, s. 83.

²¹ P. Błachut, *Kościół Szwedzki*, s. 82-83; także zob. M. Heikkilä, *Major Trends*.

²² Od tego czasu aż do końca XIX wieku każdy Fin musiał należeć do jednego z dwu Kościołów Państwowych – luteranńskiego lub prawosławnego. M. Zając, *Uczciwy jak luteranin*, „Tygodnik Powszechny. Katolickie pismo społeczno-kulturalne”, <http://www2.tygodnik.com.pl/unia/finlandia/fin12.php>

²³ W skład owego zgromadzenia wchodził z urzędu biskupi oraz przedstawiciele resortów rządowych, a z wyboru osoby duchowne i świeckie. Liczba przedstawicieli świeckich przewyższała liczbę duchownych: M. Heikkilä, *Major Trends*.

ciolem w państwie sprawuje rząd. Biorąc pod uwagę ówczesne warunki historyczne – tj. dominację rosyjską, oznaczało to, iż ostateczne decyzje w sprawach związanych z Kościołem podejmował car, który mógł zawetować lub zmienić każdą decyzję podjętą wcześniej przez władze kościelne. Dokonaniem przełomowym było także wprowadzenie wolności religijnej, co jednocześnie oznaczało koniec obowiązywania przymusu przynależności do jednego z dwu Kościołów Państwowych²⁴.

Z chwilą uzyskania przez Finlandię niepodległości i ustanowienia republikańskiego systemu rządu zwierzchnia władza nad Kościołem wciąż pozostała w rękach rządu – czyli władzy świeckiej²⁵. Choć Kościół w dalszym ciągu podlegał nadzorowi państwa, uzyskał on jeszcze większy stopień samodzielności²⁶. Pierwsza ustawa zasadnicza niepodległej Finlandii Akt o formie rządu z dnia 17 lipca 1919 r.²⁷ oraz Ustawa o wolności religijnej z dnia 10 listopada 1922 r. (267/1922) zagwarantowały obywatelom fińskim wolność sumienia i wyznania w aspekcie pozytywnym i negatywnym. Prezydenta Republiki wyposażono w kompetencje, w których zakresie leżało podejmowanie decyzji o nominowaniu biskupów z listy trzech kandydatów proponowanych przez Kościół luterański²⁸. Kościół, formalnie rzecz ujmując, nie był już określany mianem Kościoła Państwowego, a wyznanie protestanckie przestało być oficjalnie uznawaną ideologią państwa. Konstytucja wzmocniła uprawnienie Kościoła do samodzielnego rozstrzygania spraw związanych z jego organizacją i strukturą administracyjną. Pozostawiła również w kompetencji Synodu decyzję w sprawie tego, kto powinien sprawować władzę zwierzchnią nad Kościołem²⁹.

²⁴ J. Seppo, *The Current Condition*.

²⁵ Tamże.

²⁶ *Lutheran Church of Finland*, <http://reference.allrefer.com/country-guide-study/finland/finland57.html>

²⁷ Akt o formie rządu z 17 lipca 1919 roku w tłumaczeniu J. Osińskiego w: J. Osiński, *Konstytucja*.

²⁸ *Lutheran Church of Finland*.

²⁹ J. Seppo, *The Current Condition*.

W 1964 r. na mocy nowej Ustawy o Kościele z dnia 23 grudnia (635/1964) dopuszczono możliwość utworzenia przez Kościół własnej administracji centralnej, niezależnej od rządu, a ściślej mówiąc od Ministerstwa Edukacji, któremu bezpośrednio podlegał. Oznaczało to odstąpienie od zasady sprawowania władzy zwierzchniej nad Kościołem przez państwo oraz jeszcze większą jego odrębność od struktur państwowych. Mimo że niektóre sprawy, takie jak ustalenie wysokości podatków kościelnych, wynagrodzeń i emerytur, wciąż pozostawały w kompetencji rządu lub wymagały jego zgody, w decydowaniu o wielu innych sprawach Kościół miał wolną rękę i całkowitą autonomię. Mógł samodzielnie tworzyć i znosić diecezje oraz ustalać ich granice, choć formalnie decyzje te wciąż podlegały zatwierdzeniu przez Radę Państwa. Natomiast całkowicie poza ingerencją Rady Państwa znalazła się sprawa ustalenia granic parafii³⁰.

Lata osiemdziesiąte XX wieku wywołały dyskusję dotyczącą oddzielenia Kościoła od państwa. Jednym z przejawów chęci wprowadzenia zasady niezależności i autonomii Kościoła było odebranie Prezydentowi kompetencji do wyboru biskupów. W efekcie tych poczynań Kościół finlandzki stał się bardziej niezależny i autonomiczny niż Kościoły luterzańskie w innych państwach nordyckich. Wówczas – ze względu na jego rzeczywistą pozycję – nawet w środowiskach kościelnych zaczął być postrzegany bardziej jako Kościół Narodowy, służący wszystkim Finom, zarówno protestantom, jak i wyznawcom innych religii³¹.

Reforma regulacji odnoszących się do Kościoła luterńskiego z lat dziewięćdziesiątych XX wieku została zakończona uchwaleniem nowej Ustawy o Kościele 26.11.1993/1054, która weszła w życie 1 stycznia 1994 r. Ustawa ta zakładała przekazanie spraw związanych z podziałem diecezjalnym w ręce Kościoła z całkowitym wyeliminowaniem z tego roli państwa. I chociaż wszyscy duchowni i inni urzędnicy diecezjalni zachowali status urzędników państwowych, sprawy związane z utrzymaniem diecezji, umowami o pracę i kosztami wynikającymi z wynagrodzeń ich urzędników zostały powierzone kom-

³⁰ J. Seppo, *The Current Condition*; także *Lutheran Church of Finland*.

³¹ *Lutheran Church of Finland*; także H. Jääskeläinen, *Church for the People*.

petencji administracji Kościoła. Tylko kapłani wykonujący posługę w wojsku i służbie więziennej do dziś otrzymują wynagrodzenie z budżetu państwa³².

Obecnie obowiązująca ustawa zasadnicza z 11 czerwca 1999 r. (weszła w życie 1 marca 2000 r.)³³ zawiera bardzo lakoniczne i jasne przepisy dotyczące wolności sumienia i wyznania oraz dość skąpe postanowienia odnoszące się do Kościoła ewangelicko-luterańskiego w Finlandii. Art. 11 gwarantuje wolność sumienia i wyznania w aspekcie pozytywnym i negatywnym, powtarzając treść i brzmienie poprzednio obowiązującego § 9 Aktu o formie rządu z 1919 r. Stanowi on, iż każdy posiada wolność sumienia i wyznania, która obejmuje prawo do wyznawania i praktykowania religii, prawo do głoszenia swoich przekonań oraz prawo do przystąpienia lub nieprzystąpienia do wspólnoty religijnej. Ponadto nikt nie jest zobowiązany, wbrew swemu sumieniu i przekonaniom, do uczestniczenia w wykonywaniu praktyk religijnych. Natomiast art. 76 zapowiada jedynie, że organizację i administrację Kościoła ewangelicko-luterańskiego określa ustawa o Kościele, która ponadto reguluje procedurę ustawodawstwa kościelnego.

W tym miejscu warto by poświęcić uwagę niezmiernie interesującemu zagadnieniu, jakim wydaje się własna, zupełnie unikalna procedura uchwalania ustaw o Kościele w Finlandii. Polega na tym, że prawo do inicjatywy ustawodawczej w tej materii oraz do wnoszenia poprawek do ustaw o Kościele przysługuje wyłącznie kościelnemu organowi ustawodawczemu, którym jest Synod. Parlament finlandzki *Eduskunta* musi go jedynie ratyfikować w drodze głosowania, ale nie może ingerować w treść propozycji przedłożonych przez Synod. Oznacza to, że wszystkie projekty mogą albo zostać zaaprobowane przez *Eduskuntę* w wersji proponowanej przez Synod albo odrzucone w całości. Projekty poprawek proponowane przez Synod przedkłada w parlamencie rząd, co teoretycznie daje mu możliwość zahamowania dalszego biegu sprawy i nieprzedłożenia projektu w *Edu-*

³² P. Błachut, *Stosunki Państwo*, s. 51.

³³ Konstytucja Finlandii z 11 czerwca 1999 roku w: *Konstytucja Finlandii*, wstęp i tłumaczenie S. Sagan, V. Serzhanova, Rzeszów 2003.

skuncie. W praktyce sytuacje takie mają miejsce nadzwyczaj rzadko. Z drugiej zaś strony parlamentowi nie zdarzyło się jeszcze odrzucić propozycji Synodu. Ustawy regulujące sprawy finansowania Kościoła podlegają zwykłej procedurze ustawodawczej. W praktyce jednak to Synod określa w sposób bezpośredni czy pośredni treść całego ustawodawstwa kościelnego³⁴. „Rozwiązanie to daje Kościołowi ogromny zakres niezależności i autonomii wewnętrznej względem państwa. Warto tu nadmienić, iż prawo uchwalane tylko przez Synod, ma status prawa publicznego (państwowego)”³⁵.

Niezwykle istotna wydaje się obowiązująca procedura nominacji biskupów. Polega na przeprowadzeniu wyborów, niekiedy składających się w razie potrzeby z dwóch tur głosowania. Kandydat, który wygrywa wybory, otrzymuje oficjalną nominację od władz diecezji. Jak widać z powyższego, Prezydent Republiki został pozbawiony dotychczasowej kompetencji do dokonywania nominacji biskupów³⁶.

Poza organizacją wewnętrzną administracji Kościoła niemniej ważką płaszczyzną, w której konieczna jest współpraca z państwem, są gwarancje jego pozycji, w szczególności finansowej. Otóż Kościół ewangelicko-luterański ma status korporacji prawa publicznego. Jest podmiotem o samodzielnej osobowości prawnej, nie będący częścią państwa³⁷. Kościół został wyposażony w uprawnienie do pobierania podatków kościelnych od osób fizycznych, towarzystw i spółek, z wyjątkiem zarejestrowanych związków wyznaniowych³⁸. Utrzymywany zatem jest w przeważającej mierze z tego podatku (członkowie płacą 1-2 % dochodów, a osoby prawne – towarzystwa i korporacje – około 2% dochodów). Jeśli ktoś nie chce płacić osobistego podatku kościelnego, wówczas ma obowiązek powiadomić swoją parafię o wystąpieniu z Kościoła. Pobór podatku odbywa się w ramach państwowego

³⁴ J. Seppo, *The Current Condition*.

³⁵ P. Błachut, *Stosunki Państwo*, s. 49.

³⁶ Stało się to w marcu 2000 r. Tamże, także J. Seppo, *The Current Condition*.

³⁷ Podobny status ma drugi Kościół Narodowy w państwie – Kościół prawosławny. Inne związki wyznaniowe, zgodnie z Ustawą o wolności religijnej, są tylko podmiotami prawa prywatnego. P. Błachut, *Stosunki Państwo*, s. 49-50.

³⁸ J. Seppo, *The Current Condition*; także M-L. Hietakangas, *Finances of the Finnish*.

systemu skarbowego, a egzekwowany jest wraz z podatkiem lokalnym i ogólnokrajowym. Z drugiej zaś strony parafie kościelne, podobnie jak jednostki organizacyjne innych wspólnot wyznaniowych, płacą podatki samorządom lokalnym z tytułu działalności gospodarczej, a także podatek od nieruchomości, które nie są używane do celów religijnych lub niezarobkowych. Są zwolnione również z podatku VAT od działalności i usług nie nastawionych na zysk³⁹.

Kościół współdziała z państwem również w płaszczyźnie świadczenia niektórych usług na poziomie parafialnym. Do jego obowiązków należy prowadzenie rejestrów danych o członkach parafii oraz organizowanie pogrzebów swoich parafian. I chociaż Kościół formalnie już nie posiada obowiązku prowadzenia rejestru narodzin, to w praktyce i tak to czyni i prawdopodobnie sytuacja ta w najbliższej przyszłości nie ulegnie zmianie. Jeśli chodzi o pogrzeby, to cmentarze parafialne są zwykłym miejscem pochówku również dla nieprotestantów. Obowiązek pochówku wszystkich mieszkańców parafii nakłada na Kościoły parafialne obowiązująca od 1 stycznia 2004 r. Ustawa o pochówku 6.6.2003/457⁴⁰.

Zgodnie z Ustawą o małżeństwie 13.6.1929/234 (z późn. zmian.)⁴¹ związki małżeńskie zawierane w Kościele ewangelicko-luterańskim wywołują skutki prawne⁴².

W sferze edukacji religijnej w szkołach najnowsza Ustawa o wolności religijnej 6.6.2003/453 (weszła w życie 1 sierpnia 2003 r.) potwierdza prawo do kształcenia w tym kierunku. W szkołach podstawowych i średnich zapewniono zajęcia z religii dla większości uczniów zgodnie z ich wyznaniem w grupach co najmniej trzyosobowych. Uczniowie niewyznający żadnej religii mogą uczestniczyć w zajęciach z etyki i religii porównawczej.

Obecnie finlandzki Kościół ewangelicko-luterański podzielony jest na 8 diecezji, w których urzęduje 9 biskupów. Funkcjonuje prawie 600 parafii, do których przeciętnie należy około 7000 mieszkań-

³⁹ P. Błachut, *Stosunki Państwo*, s. 50.

⁴⁰ J. Seppo, *The Current Condition*; także M-L. Hietakangas, *Finances of the Finnish*.

⁴¹ Najobszerniejsza nowelizacja miała miejsce w 1987 r.

⁴² P. Błachut, *Stosunki Państwo*, s. 51.

ców. Największe liczą kilkadziesiąt, a najmniejsze – tylko kilkaset parafian. Najwyższym organem decyzyjnym w parafii jest rada parafialna, a najważniejszym organem w Kościele jest Synod⁴³. Obsługę duszpasterską w parafiach prowadzi 2100 duchownych, z których jedną trzecią stanowią kobiety⁴⁴.

Finlandzki Kościół Narodowy jest jednym z członków-założycieli Światowej Federacji Luteranńskiej (1947 r.), Światowej Rady Kościołów (1948 r.), Konferencji Kościołów Europejskich (1979 r.), Nordyckiej Rady Ekumenicznej (1940 r.) oraz Fińskiej Rady Ekumenicznej⁴⁵.

Z danych statystycznych wynika, że przynależność do Kościoła ewangelicko-luteranńskiego deklaruje około 4,4 mln wyznawców, co stanowi 84% Finów⁴⁶. 89% wszystkich niemowląt zostaje ochrzczone w Kościele luteranckim, a 90% nastolatków przystępuje do pierwszej komunii i bierzmowania. 80% par bierze ślub w Kościele ewangelicko-luteranckim i tylko 2% Finów zostaje pochowanych bez przeprowadzenia ceremonii kościelnej⁴⁷. Jednakże znacznie mniej osób uczestniczy w praktykach religijnych na co dzień, albowiem tylko 13% wiernych bierze udział w niedzielnych mszach każdego tygodnia. Większość ludności praktykuje modlitwę w domu oraz bierze udział w świętach kościelnych przeciętnie 5 razy w roku⁴⁸.

Finlandzkie rozwiązania przyjęte w obszarze stosunków między państwem a Kościołem są bardzo skomplikowane i niejednoznaczne, a zatem trudne do sklasyfikowania. P. Błachut stoi na stanowisku, że „Finlandia pozostaje bliższa jakiejś postaci rozdziału, choć rzeczywistość i regulacje prawne dowodzą, iż istnieje tam jeszcze sporo rozwiązań prawnych właściwych dla systemu Kościoła Państwowego. Jednak w porównaniu do takich krajów, jak Norwegia czy Dania, fiński model nie może być określony jako system kościoła oficjalne-

⁴³ K. Kääriäinen, *Churches and Religion*, <http://virtual.finland.fi/netcomm/news/shoarticle.asp?intNWSAID=25811>

⁴⁴ H. Jääskeläinen, *Church for the People*.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ *Churches and Religions in Finland*, <http://www.evl.fi/english/el.html>

⁴⁷ K. Kääriäinen, *Churches and Religion*.

⁴⁸ H. Heino, *The Status*.

go, analogiczny do tych dwóch monarchii. Historyczny system powiązania, który występował w Szwecji i Finlandii [...] został na tyle zdekomponowany (zdekoncentrowany, zdekompletowany) poprzez częściowe, następujące od ok. połowy XIX w. po sobie reformy, które nie wprowadziły jednak oficjalnego rozdziału, iż dziś ma on charakter *sui generis*, wymykający się próbom generalizacji”⁴⁹.

Podzielałam także zdanie P. Błachuta w ocenie spełnienia przez Kościół ewangelicko-luterański w Finlandii kryteriów Junttenena czy Kotiranty. Twierdzi on bowiem, że Kościół „[...] ich nie spełnia, gdyż luteranizm [...] nie jest oficjalną religią państwa, a powiązania Kościoła Narodowego (Ludowego) z administracją państwową, czy organami państwowymi nie występują w takim stopniu, aby można określić je jako silne”⁵⁰.

Wszyscy autorzy – znawcy problematyki Kościoła – zgodnie twierdzą, że obecnie w Finlandii występuje stała dyskusja na temat zagadnienia, czy i w jakim sensie bądź stopniu Kościół ewangelicko-luterański można uważać za Kościół Państwowy. Mimo sporów i wielu wątpliwości co do statusu tego Kościoła, jestem skłonna zgodzić się ze stwierdzeniem P. Błachuta i I. Dübecka, że fiński Kościół pozostaje najbardziej „wolnym” Kościołem wśród krajów nordyckich, a przez to w najmniejszym stopniu zależnym od państwa⁵¹.

3. INNE RELIGIE I ZWIĄZKI WYZNANIOWE

Drugim po luteranizmie wyznaniem w Finlandii jest prawosławie, do którego przynależność deklaruje 57 000 wyznawców, co stanowi niewiele więcej niż 1% ludności. Prawosławie w Finlandii pojawiło się wraz z przybyciem na tereny finlandzkie misjonarzy z Nowogrodu Wielkiego jeszcze w XII wieku. Do czasu uzyskania niepodległości Kościół prawosławny podporządkowany był Kościołowi rosyjskie-

⁴⁹ P. Błachut, *Stosunki Państwo*, s. 51.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Tamże; także I. Dübeck, *Kirchenfinanzierung der nordischen Länder*, ZevKR 47/2 (2002), s. 387.

mu. W chwili obecnej posiada identyczny, jak Kościół ewangelicko-luterański, status Kościoła Narodowego. Hierarchicznie podporządkowany jest Ekumenicznemu Patriarchatowi w Konstantynopolu. Jego obecną pozycję prawną określa Ustawa o Kościele 10.11.2006/985 (weszła w życie 1 stycznia 2007 r., uchylając tym samym poprzednio obowiązującą Ustawę o wspólnocie Kościoła prawosławnego 8.8.1969/521). Jego wyznawcy w przeważającej mierze to rdzenni Finowie⁵². Obecnie finlandzki Kościół prawosławny podzielony jest na 3 diecezji: Kuopio, Helsinki i Oulu oraz 25 parafii, na których terenie funkcjonuje 70 kościołów i kaplic⁵³. Największa parafia prawosławna znajduje się w Helsinkach, a największa liczba wyznawców zamieszkuje wschodnie terytoria kraju. Ponadto w Finlandii funkcjonują trzy kongregacje prawosławne podporządkowane Patriarchatowi moskiewskiemu. Kościół prawosławny jest członkiem Światowej Rady Kościołów, Rady Kościołów Europejskich oraz Fińskiej Rady Ekumenicznej⁵⁴.

Niezależnie od wyznania narodowego w Finlandii istnieje kilka innych konfesji luterańskich, znacznie mniej licznych niż Kościół ewangelicko-luterański. Wśród takich warto by wymienić najliczniejszy – Kościół zielonoświątkowy, do którego należy 50 000 wiernych, co stanowi 1% ludności, a także Ewangelicki Wolny Kościół Finlandii, zrzeszający 13 000 wyznawców⁵⁵.

Kościół zielonoświątkowy został oficjalnie zarejestrowany w 2002 r. Obecnie istnieje około 250 kongregacji wyznawców tej wiary w Finlandii. Niektóre z nich jednakże, mimo że wywodzą się z tego ruchu, nie należą do głównego nurtu. Najwięcej wiernych deklarujących przynależność do tego Kościoła zamieszkuje południowe i zachodnie tereny kraju⁵⁶.

Ewangelicki Wolny Kościół Finlandii wywodzi się z ruchu odrodzenia, który zrodził się jako odłam szwedzkiego Kościoła luterań-

⁵² L. M. Raitis, *Other Churches and Religions in Finland*, http://www.evl.fi/english/church_for_the_people/raitis.htm

⁵³ H. Jääskeläinen, *Church for the People*.

⁵⁴ L. M. Raitis, *Other Churches*.

⁵⁵ *Churches and Religions in Finland*.

⁵⁶ L. M. Raitis, *Other Churches*.

skiego w latach 1870. Opowiadał się za możliwością osobistego decydowania w sprawach wiary oraz ważnością kongregacji wiernych. Na początku ów ruch usiłował zreformować Kościół luterański od wewnątrz, lecz skończyło się to niepowodzeniem i ostatecznym odseparowaniem się od niego. Ewangelicki Wolny Kościół znajdował się pod dużym wpływem, w szczególności, chrześcijan anglosaskich. Już w pierwszych dekadach swojego istnienia przywędrował też do Finlandii. Największą popularnością cieszył się wśród ludności szwedzkojęzycznej, zamieszkującej wybrzeża⁵⁷.

Pośród religii chrześcijańskich, lecz nieluterańskich dość liczną grupę wyznawców stanowią katolicy. Do finlandzkiego Kościoła rzymskokatolickiego należy 7900 wiernych. Wielu z nich to przybyszy z zagranicy, zamieszkujący w Finlandii na stałe. W czasach średniowiecza (XII-XVI wiek) Finlandia była państwem katolickim. Jednak po reformacji katolicyzm nie był tolerowany przez ponad dwieście lat. W 1799 r. Kościół rzymskokatolicki skupiał swych wiernych głównie w mieście portowym Viipuri (Vyborg), lecz tylko cudzoziemcy mogli praktykować religię katolicką. Przed Finami oficjalna możliwość przynależności do Kościoła katolickiego pojawiła się dopiero po uzyskaniu niepodległości (1917 r.) oraz wejściu w życie Ustawy o wolności religijnej (1922 r.). Obecnie finlandzki Kościół rzymskokatolicki posiada jedną diecezję w Helsinkach (utworzoną w 1955 r.), obejmującą terytorium całego kraju, która podzielona jest na 8 parafii⁵⁸. Większość księży i zakonnic jest polskiej narodowości⁵⁹, a zwierzchnikiem Kościoła od kilku lat pozostaje także pochodzący z Polski ks. bp Józef Wróbel⁶⁰. Od 1967 r. Kościół katolicki jest członkiem Fińskiej Rady Ekumenicznej.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ Trzy parafie mieszczą się w stolicy, natomiast po jednej w: Turku, Jyväskylä, Tampere, Kuovola i Oulu. Raz w miesiącu w Katedrze św. Henryka w Helsinkach odbywają się msze w języku polskim. Źródło: <http://www.helsinki.polemb.net/index.php?document=60>; także *Kościół katolicki w Finlandii*: <http://czasserca.sercanie.org.pl/misje/finlandia2.html>

⁵⁹ *Churches and Religions in Finland*.

⁶⁰ Ks. doc. dr hab. Józef Wróbel przyjął sakrę biskupią 27 stycznia 2000 r. w Helsinkach. *Kościół katolicki w Finlandii*.

Ponadto do wyznań chrześcijańskich zaliczani są: świadkowie Jehowy, zrzeszający 19 200 wyznawców; Adwentyści Dnia Siódmego, do których przynależność deklaruje 4100 osób; mormoni w liczbie 3300 osób; baptyści, liczący 2500-2600 wiernych; metodyści w liczbie 1200 wyznawców oraz kilka innych związków wyznaniowych o całym znikomej, często nie do oszacowania liczbie wiernych, tak jak np. Armia Zbawienia⁶¹.

Pośród wyznawców religii niechrześcijańskich w Finlandii największą grupę stanowią muzułmanie. W przeważającej mierze zamieszkują Helsinki i okolicę. Trudno jest precyzyjnie oszacować ich liczbę, ale w danych statystycznych odnotowuje się ich około 30 000. Jednakże ogólna liczba oficjalnych kongregacji islamskich stanowi tylko 2600. Najstarszą grupą wyznawców islamu w Finlandii są Tatarzy, którzy jako kupcy przywędrowali tam z Rosji pod koniec XIX wieku. Pierwsza fińska kongregacja islamska została zarejestrowana w 1925 r.⁶² Obecnie tatarskie kongregacje islamskie deklarują liczbę 1000 osób swoich wyznawców. Tatarzy dobrze zasymilowali się ze społeczeństwem fińskim, niemniej zachowują swój własny język i kulturę. Pozostali muzułmanie to przybysze z krajów islamskich, w przeważającej mierze są to uchodźcy z Somalii, których liczba w ostatnich latach drastycznie wzrosła. Budują oni swoje własne meczety, a wokół nich tworzą lokalne organizacje islamskie. W 1996 r. organizacje te zjednoczyły się w Federację Organizacji Islamskich w Finlandii. Większość meczetów należy do Federacji, której zadaniem jest promowanie i praktykowanie islamu i jego tradycji, a także nawiązywanie ścisłej współpracy między muzułmanami na zewnątrz różnych organizacji i instytucji. W 1995 r. zostało wydane najnowsze tłumaczenie Koranu na język fiński wraz z komentarzem, wykonane przez fińskiego arabistę. Szacuje się, że około 200 Finów przeszło na islam. Większość z nich to kobiety, które poślubiły wyznawców religii muzułmańskiej⁶³.

⁶¹ *Churches and Religions in Finland*,; także L. M. Raitis, *Other Churches*.

⁶² Tamże.

⁶³ L. M. Raitis, *Other Churches*.

Pośród wyznawców innych religii światowych odnotowuje się 1200 żydów. W większości są tą potomkowie imigrantów przybyłych z Rosji w ubiegłym stuleciu. W Finlandii działają dwie synagogi (w Helsinkach i Turku). Wspólnota żydowska w Helsinkach prowadzi także własną szkołę, szpital i centrum dziennej opieki. Na terytorium całej Finlandii znajduje się siedem żydowskich cmentarzy⁶⁴.

Ponadto dane statystyczne mówią o kilkuset wyznawcach buddyzmu, hinduizmu i innych religii światowych⁶⁵.

Nieprzynależność do żadnego wyznania deklaruje 700 000 osób, co stanowi 13% ludności⁶⁶.

⁶⁴ Tamże.

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ *Churches and Religions in Finland*.